

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

УДК 371.13:811

ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Марія Олійник

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. Коцюбинського 2, Чернівці, Україна, 58000*

Розглянуто проблему формування академічної мобільності в майбутніх фахівців дошкільної освіти. Запропоновано різні підходи до визначення понять “мобільність”, “професійна мобільність”, “академічна мобільність”, “особистісна мобільність”. Схарактеризовано види академічної мобільності. У статті визначено умови, необхідні для розвитку мобільності у вітчизняній системі освіти загалом, і в дошкільній освіті зокрема. Виокремлено основні чинники, які гальмують процес мобільності та визначено проблеми, які ускладнюють участь вітчизняних студентів і викладачів у програмах академічної мобільності.

Ключові слова: мобільність, академічна мобільність, професійна мобільність, педагоги, фахівці дошкільної освіти.

Сучасні пріоритети розвитку освіти зумовлюють потребу у підготовці фахівців, здатних до творчої праці, професійного розвитку та вдосконалення, освоєння та впровадження нових освітніх технологій. Освіта і знання в умовах активних євроінтеграційних процесів сучасного суспільства стають транскордонним та транснаціональним явищем. Формування єдиного світового освітнього простору відбувається через зближення підходів різних країн до організації освіти, що передбачає визнання документів про освіту інших країн. Спільний європейський освітній простір, з одного боку, сприяє зростанню мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, а з іншого – академічна мобільність є необхідною умовою формування самого спільного освітнього простору. Мобільність студентів – один з базових принципів Болонського процесу, до якого Україна приєдналась ще у 2005 р.

Проблема професійної мобільності не є новою, проте ще донедавна вона була традиційним предметом дослідження винятково соціології. Вперше проблему професійної мобільності розкрив П. Сорокіним у 1927 р. в США. Автор визначив мобільність як перехід, переміщення соціального об'єкта (індивідів, груп, цінностей) з однієї позиції в іншу всередині соціального простору та виокремив два типи мобільності [15]:

- горизонтальну (перехід індивіда до чи соціального об'єкта від однієї соціальної позиції до іншої, що перебуває на тому ж рівні (соціальному прошарку), а також територіальне переміщення (зміна місця проживання);

- вертикальну (перехід індивіда чи соціального об'єкта від одного соціального прошарку до іншого, зміна соціального статусу (нова позиція у суспільстві); вертикальну мобільність також розрізняють як висхідну й спадну (соціальний підйом або соціальний “спуск”).

Різні педагоги по-своєму трактують поняття “мобільність”, “академічна мобільність”, “професійна мобільність”. Проаналізуємо деякі з них. Зокрема, у зміст поняття “мобільність” науковці вкладають таку характеристику:

- мобільність викладача в Україні – це поширення та запозичення досвіду в іншому навчальному закладі [14].

- мобільність викладацького складу можна вважати другою за важливістю формою глобалізації вищої освіти; міжнародна мобільність професорсько-викладацького складу зумовлена дослідженнями і науковою роботою, але в деяких регіонах і певних напрямках освіти, наприклад, менеджмент і ділове адміністрування, є спеціальні схеми регіонального і міжнародного тренінгу для молодих дослідників і викладачів [5];

- сукупність індивідуальних особливостей і можливостей людини, що виявляється в умінні швидко діяти та у здатності до діяльності [1, с.5];

- мобільність – здатність особистості до швидкої дії, підготовленість до чогось, здатність до швидкого переміщення [9, с.7].

Дослідник Ю. А. Клименко зазначає, що з позицій психологічної науки мобільність тлумачать як рухливість, здатність індивіда до руху через пізнання та професійні сфери; у педагогіці поняття “мобільність” розуміють як внутрішнє самовдосконалення особи, засноване на стабільних цінностях і потребі в саморозвитку; симптом її внутрішньої свободи [9, с. 7].

Академічна мобільність знайшла своє відображення у наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зокрема:

- академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу під час впровадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та / або інноваційної діяльності, що відбувається на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їхніх результатів та реалізація з урахуванням обмежень, встановлених законом [6, с. 3];

– академічна мобільність передбачає участь студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу (в Україні або за кордоном), проходження навчальної або виробничої практики, проведення наукових досліджень з можливістю перезарахування в установленому порядку освоєних навчальних дисциплін, практик тощо [11];

– академічна мобільність студента в Україні – це можливість упродовж періоду навчання провчитись один або більше семестрів в іншому вищому навчальному закладі, де готують фахівців з цієї ж спеціальності із зарахуванням дисциплін (кредитів) та періодів навчання; ефективніше розвивати інтелектуальний потенціал, оскільки студент може самостійно обирати навчальний заклад, курси, предмети (Л. Гурч) [5];

– важлива складова процесу інтеграції вищих навчальних закладів у міжнародний освітній простір, а також період навчання студента у країні, громадянином якої він не є (С. Бриньов, Р. Чуянов) [2];

– важлива якісна особливість європейського простору, що передбачає обмін людьми між вищими навчальними закладами та між державами (М. З. Згуровський) [7];

– це можливість обрання найкращих варіантів навчання задля підготовки сучасного фахівця (Н. М. Гуляєва) [4];

– академічна мобільність – це можливість студентів навчатись протягом обмеженого періоду часу в іншому університеті (І. Світяшук) [13].

Логічним продовженням академічної мобільності є професійна мобільність. Професійна мобільність – можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці; передбачає володіння системою узагальнених професійних способів й умінь ефективно їх застосовувати для виконання якихось завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої [3, с. 384].

Професійна мобільність – одна з форм соціальної мобільності, що є процесом зміни робітниками місця праці [8, с. 725].

Дослідниця Н. Коваліско розглядає професійну мобільність у двох аспектах: перший, як деперсоніфікований соціально-економічний процес; другий – як засіб соціального просування і професійного розвитку особистості [10].

Досліджуючи професійну мобільність майбутнього вчителя початкових класів, Р. М. Пріма пропонує визначення окремих науковців поняття “професійна мобільність” [12, с. 16–17], а саме:

– професійна мобільність – зміна позицій, спричинена зовнішніми умовами (відсутність робочих місць, низька заробітна плата, побутова непорядкованість працівників, що зумовлює необхідність їхнього адаптуватися до реальних життєвих позицій), або – внутрішня свобода,

самовдосконалення особистості, що ґрунтується на стабільних цінностях та потребі у самоорганізації, самовизначенні і саморозвиткові, здатності швидко реагувати на зміни в соціумі завдяки грамотності, освіченості та професійній компетентності (Л. І. Рибнікова);

– професійна мобільність – здатність і готовність особистості швидко й успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати нових знань і вмінь, що забезпечують ефективність нової профорієнтаційної діяльності (В. Ковальова, В. Тихонович, Л. Левченко);

– професійна мобільність – це психологічна готовність робітника, фахівця до розв'язку широкого кола виробничих завдань, здатність оперативно швидко перебудовуватись залежно від ситуації, оскільки найефективнішою відповіддю людини на невизначеність та проблемність трудової ситуації є гнучкість поведінки, що проявляється в його здатності вчасно змінювати стратегію або засіб дій відповідно до умов праці, що змінюються (Л. П. Шевченко).

Особистісна мобільність (А. О. Артюшенко) – здатність людини у результаті глибокого усвідомлення мети, аналізу зовнішніх і внутрішніх умов її досягнення приймати оптимальні рішення про спосіб дії, створювати у внутрішньому плані програму дій, свідомо мобілізувати власні індивідуально-психологічні можливості для досягнення мети, корегувати їх у контексті специфіки дії колективних суб'єктів, здійснювати самооцінку, самокорекцію у ході виконання дії та самостійно проводити аналіз результатів діяльності загалом [1, с. 6].

Ю. А. Клименко визначає низку глобальних чинників, які спонукають учителя бути мобільним [9, с. 1]:

- прискорення темпів розвитку суспільства і як наслідок – необхідність підготовки людей до життя у стрімко змінених умовах;
- перехід до інформаційного суспільства;
- виникнення глобальних проблем, які можуть бути вирішені лише зусиллями міжнародного співтовариства;
- демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що спричинює необхідність підвищення рівня готовності громадян до його здійснення;
- динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення некваліфікованої і малокваліфікованої праці;
- підвищення значення людського капіталу, який у розвинених країнах становить близько 80% від національного багатства;
- формування єдиної світової інформаційної системи з використанням новітніх інформаційних технологій;

– створення міжнародними організаціями правових актів міжнародного характеру, які стають провідними орієнтирами для світового співтовариства.

Професійна мобільність майбутнього педагога – це здатність до змін, прийняття нового, системного мислення, розуміння взаємозв'язків і взаємозалежностей у суспільному розвитку, якої досягають завдяки змінам, пов'язаним зі здобуттям досвіду навчання або викладання в іншому європейському вищому навчальному закладі [9, с. 14].

Ю. А. Клименко визначає проблеми, які ускладнюють участь вітчизняних студентів і викладачів у програмах академічної мобільності [9, с. 13]:

– невідповідність навчальних планів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” в Україні (зокрема, необов'язковість виконання кваліфікаційної бакалаврської праці);

– відсутність повного переходу на двоступеневу освіту (залишається освітньо-кваліфікаційний рівень “спеціаліст”, а навчання в магістратурі можливе як на основі диплома бакалавра, так і спеціаліста; при цьому той, хто одержує диплом бакалавра, втрачає додаткову спеціалізацію);

– нострифікація диплома європейського зразка, який визнають усі країни Європейського Союзу (його відповідність розглядає Державна нострифікаційна комісія. Особливе неприйняття викликають дипломи зі спеціальностей інтердисциплінарного характеру, тоді як це є тенденцією сучасної освіти у більшості країн ЄС, де розгляд дипломів на предмет відповідності здійснюють відповідні відділи університетів).

Документи Болонського процесу розрізняють мобільність рівневу та вертикальну. Рівнева – перебіг частини навчання (на бакалавраті або магістратурі) в іншому ВНЗ своєї країни або за кордоном. Вертикальна – навчання на наступному навчальному рівні в іншому університеті (всередині або за межами країнами) з можливою зміною навчального напрямку [13].

У Положенні про академічну мобільність зазначено, що основними видами академічної мобільності є:

- зовнішня академічна мобільність – навчання, включаючи проходження практик, студентів вищих навчальних закладів України у вищих навчальних закладах за кордоном протягом певного періоду;

- внутрішня академічна мобільність – навчання, включаючи проходження практик, студентів вищих навчальних закладів України в інших вищих навчальних закладах України протягом певного періоду [11].

Як зазначає І. В. Шпекторенко, базовими видами мобільності є [16]: соціальна, академічна, культурна, соціокультурна, професійна.

Соціальна мобільність – якість, процес, результат процесу, критерій оцінювання будь-якого переходу індивіда або соціального об'єкта (цінності),

тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з однієї соціальної позиції в іншу.

Соціокультурна мобільність – якість, процес, результат процесу, критерій оцінювання будь-якого переходу індивіда або соціального об'єкта (цінності), тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з одного соціокультурного середовища в інше.

Культурна мобільність – якість, процес, результат процесу, критерій оцінювання будь-якого переходу індивіда або соціального об'єкта (цінності), тобто всього того, що створено або модифіковано людською діяльністю, з одного культурного середовища в інше. Це – складний та багатовимірний процес інтелектуального та культурного взаємозбагачення, обміну нормами, цінностями культури, зразками поведінки, культурним ресурсом, у тім числі й у межах професійної діяльності.

Академічна мобільність – це якість, процес, результат організованого процесу, критерій оцінювання будь-якого переходу індивіда або соціального об'єкта з одного академічного середовища в інше, спосіб формування власного навчального простору, власної освітньої траєкторії. Академічна мобільність у процесі професійного розвитку кадрів може бути організована шляхом організації підвищення кваліфікації, додаткового навчання, навчання на робочому місці, ротації, наставництва, самоосвіти, введення механізму обміну спеціалістами та заохочення участі працівників у програмах індивідуальних грантів.

Усі зазначені види мобільності людини об'єктивно впливають на професійну, і цей вплив взаємний. Професійна мобільність людини формується у соціальному, академічному, культурному, соціокультурному та, головне, у професійному середовищі. Отже, професійна мобільність, як зазначає І. В. Шпекторенко, формується на перетині інших видів мобільності.

Основна провідна мета академічної мобільності – загальне покращення: підвищення якості освіти, ефективності наукових досліджень, конкурентоспроможності випускників, рівня залучення “світового інтелектуального потенціалу” тощо. Такі завдання є прерогативами у розвитку європейського освітнього простору, але водночас їхня реалізація супроводжується певними суперечностями та подоланням об'єктивних та суб'єктивних труднощів.

Основні показники (характерні ознаки) студентської мобільності [4; 13]

1. Міжнародний обмін студентською молоддю (Згідно зі статистикою ЮНЕСКО, кількість іноземних студентів у світі зросла на 75% протягом 2000–2009 рр., очікують, що до 2015 р. їх стане 3,7 млн).

2. Дуже вузьке розмежування понять академічної мобільності та міграції (постійне навчання студентів-українців у закордонному вищому навчальному закладі не можна вважати мобільністю).

3. Підставою мобільності студентів є укладені міжурядові угоди або договори між університетами-партнерами.

4. Організаційно академічна мобільність студентів реалізується конкурсною комісією навчального закладу, який направляє студентів. Таку конкурсну комісію очолює керівник вищого навчального закладу або його заступник, відповідальний за цей напрям діяльності (але незважаючи на представництво в комісії представника студентської ради, прояви корупції в такому відборі значні).

5. Критеріями оцінювання студентів-кандидатів є традиційні навчальна успішність, знання мови та участь у науковій роботі.

6. У випадку міжнародної програми мобільності відбір студентів проводить організація, яка фінансує.

7. Недостатня гнучкість процесу формування навчальних планів студентів, його надмірна регуляція Міністерством та неспроможність суттєво впливати на процес мобільності на рівні університету.

8. Найсуперечливішим моментом мобільності є питання перезарахування прослуханих в інших університетах навчальних курсів.

Труднощі реалізації академічної мобільності студентської молоді:

– брак фінансування поїздок (закордонне навчання і стажування за кошти вищого навчального закладу або держави становить менше 10% від зазначеної кількості “мобільних” українських студентів);

– інертність академічної спільноти, яка не використовує всі можливості й не є наполегливою у просуванні своїх пропозицій на світовому освітньо-науковому ринку;

– недостатній рівень володіння іноземними мовами, щоб навчатися чи викладати в зарубіжних університетах, створювати спільні магістерські програми з подвійним визнанням, здійснювати спільні наукові дослідження;

– неконкурентоспроможність на світовому ринку освітніх послуг і наукових пошуків, які здійснюються вітчизняні вищі навчальні заклади.

Необхідні умови для розвитку мобільності у вітчизняній системі освіти загалом і дошкільної освіти зокрема:

1) побудова системи національної мобільності, яка дасть змогу здобути високий та якісний освітній і науковий рівні з поміркованими витратами.

2) реформування національної системи освіти, що передбачає:

– зіставлення національних і міжнародних класифікаторів професій, їхніх функціональних параметрів;

– вироблення єдиних критеріїв оцінки освітньо-кваліфікаційного рівня, однозначність підходів до нормативної і варіативної складової частини змісту підготовки в кожному напрямі і спеціальності;

- тотожність навчальних планів за обсягами і характером практичної підготовки фахівців різних галузей;
 - адекватність в організації технології проведення, структурі засобів державної діагностики знань студентів тих самих освітньо-кваліфікаційних рівнях;
 - створення міжнародної нормативно-правової бази здійснення академічної мобільності, вирішення проблем оплати за навчання;
 - глибока індивідуалізація навчання (ядром навчального плану студента є обов'язкові дисципліни, а його варіативну частину студент створює самостійно; вона повинна відображати спеціалізацію підготовки майбутнього фахівця відповідно до структурно-логічної схеми);
- 3) активна мобільність членів освітнянського простору, насамперед студентів, привабливість освітнянських послуг і можливість працевлаштування.
 - 4) експансія освітніх послуг на зовнішній ринок з метою реалізації таких завдань: по-перше, розширення можливостей для розвитку й утримання інтелектуального потенціалу країни; по-друге, отримання додаткових джерел для досягнень у науковому просторі; по-третє, розвиток освіти і науки як певного напрямку бізнесу.
 - 5) розробка і реалізація державної політики імпорту освітніх послуг.

Ми вважаємо, що основними чинниками, які гальмують процес мобільності, є:

- чинні програми навчання були лише скориговані, часто зміст навчального курсу “не вписувався” у безпосереднє застосування нової системи, адже адаптованість навчальних програм зводилася лише до зменшення кількості годин;
- система накопичування (переказних) кредитів була реалізована на формальному рівні і не відображала режим реального часу, призначеного для дослідження (навчання), часто наголошувала важливості навчального предмета або й самого педагога, який викладає;
- система стипендій, запропонована аспірантам, частково вирішувала питання мобільності, але водночас позбавляла майбутніх науковці окремих соціальних виплат та прав осіб, які навчаються;
- для підготовки фахівців освітнього напрямку “магістр” (майстер) існує спеціальна система стипендій, але водночас проблема доступу до рішень і до вибору претендентів, які отримують переваги статусу студента, є і для цього циклу.

Отже, Болонський процес сприяє розвитку особистісно-орієнтованої освіти, однак часто до уваги беруть сам процес реформування, не враховуючи при цьому всієї його перспективи. Крім того, є певні відмінності між усвідомленням реальних результатів впровадження Болонського процесу та

“дипломатією” керівників, яка полягає у небажанні приймати реальну ситуацію процесу реформування вищої освіти. Перспективи подальших наукових розвідок передбачають розробку внутрішньо-університетського нормативно-правового забезпечення академічної мобільності з урахуванням специфіки освітніх закладів; створення механізмів реалізації різних форм академічної мобільності, узгоджених із законодавчими положеннями ЄС та нормами міжнародного права; підготовку кадрового забезпечення щодо забезпечення академічної мобільності; створення й щотижневе оновлення багаторівневої інформаційної мережі, яка повинна акумулювати та розповсюджувати актуальну інформацію щодо академічної мобільності для всіх учасників освітнього процесу через інтернет-сторінку на сайті вищого навчального закладу; проведення інформаційних семінарів за певними грантовими й обмінними програмами; створення дієвих механізмів рекламування переваг навчання в Україні для іноземних студентів тощо.

1. *Артюшенко А. О.* Особистісна мобільність і її формування у студентів економічного профілю в процесі фізичного виховання : монографія / А. О. Артюшенко. – Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ) – 232 с.
2. *Бринёв С. Н.* Академическая мобильность студентов как фактор развития процесса интернационализации образования / С. Н. Бринёв, Р. А. Чуянов. Електронний ресурс: [Режим доступу] // [http: www.prof.msu.ru](http://www.prof.msu.ru)
3. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний енциклопедичний словник. – [Вид. 2-ге, доп. й випр.] / С. У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. *Гуляева Н. М.* Мобільність викладачів і студентів: проблеми та орієнтири / Н. М. Гуляева // Матеріали VI щорічної міжнародної конференції “Розбудова менеджмент-освіти в Україні” (17–19 лютого 2005 року м. Дніпропетровськ). – К. : Навч.-метод. центр “Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. – С. 76–81.
5. *Гурч Л.* Мобільність студентів та професорсько-викладацького складу як фактор підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в європейському просторі / Л. Гурч // Електронний ресурс: [Режим доступу] // <http://personal.in.ua/article.php?ida=53>
6. Закон України “Про вищу освіту” : чинне законодавство: (офіц. текст) – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2014. – 100 с.
7. *Згуровський М. З.* Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі / М. Згуровський // Електронний ресурс: [Режим доступу] // [http: www.idn.polynet.lviv.ua](http://www.idn.polynet.lviv.ua)

8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
9. *Клименко Ю. А.* Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Ю. А. Клименко ; спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, Умань, 2011. – 20 с.
10. *Коваліско Н. В.* Трудова мобільність в умовах регіонального ринку праці: дис. на здобуття наук. ступеня кан. соціол. наук: 22.00.07. – Львів, 1999. – 184 с.
11. Примірне положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України Наказ МОН № 635 від 29.05.13 року / Електронний ресурс: [Режим доступу] [//http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/36037/](http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/36037/)
12. *Пріма Р. М.* Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів: Навч.-метод. посібник / Р. М. Пріма – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. у-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 128 с.
13. *Світящук І.* Вища освіта з обмеженою мобільністю / І. Світящук // Електронний ресурс: [Режим доступу] http://nafakultete.at.ua/news/vishha_osvita_z_obmezhenomu_mobilnistju/2013-11-22-149.
14. Секційне засідання “Мобільність професорсько-викладацького складу та студентів в Україні. Переваги обміну ідеями та досвідом” / Матеріали VI щорічної міжнародної конференції “Розбудова менеджмент-освіти в Україні”. – Дніпропетровськ, 2005.
15. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин – М., 1992. – 544 с.
16. *Шпекторенко І. В.* Види мобільності індивіда / І. В. Шпекторенко // Електронний ресурс: [Режим доступу] <http://uchni.com.ua/kultura/5031/index.html>

*Стаття: надійшла до редколегії 10.06.2016
доопрацьована 11.08.2016
прийнята до друку 26.08.2016*

**FORMATION OF ACADEMIC MOBILITY IN FUTURE SPECIALISTS
OF PRESCHOOL EDUCATION****Mariya Oliynyk***Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Kotsjubynskyi Str., 2, Chernivtsi, Ukraine UA – 58012,*

The article is devoted to the formation of academic mobility in the future specialists of preschool education. By offering different approaches to the concepts of ‘mobility’, ‘professional mobility’, ‘academic mobility’, ‘personal mobility’ the author defines types of mobility (horizontal and vertical) and types of academic mobility (foreign and domestic, social, academic, cultural, socio-cultural, professional), submitting their response.

The article states the conditions necessary for the development of mobility in the national educational system in general and, in particular, in preschool education; singling out the main factors hindering the mobility and thus indicating problems that hinder the participation of domestic students and teachers in the programs of academic mobility. The author focuses on the difficulties of implementing academic mobility of students and proposes key indicators (characteristic features) of student mobility.

Key words: mobility, academic mobility, professional mobility, educators, experts, preschool education.

